

ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว*

Life Aspects of Single Mothers

จิรนนท์ พิมถาวร**

ผศ.ดร.โสวัตรี ณ ถลาง***

อ.ดร.อรนัตตา ชินศรี****

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร และเพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมเมืองของกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง คือ แม่ที่เลี้ยงดูบุตรเพียงลำพังที่เป็นสมาชิกของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 15 คน ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยการศึกษาเฉพาะกรณี และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง พบว่า ด้านภูมิหลังทางครอบครัว กลุ่มตัวอย่างมีอายุน้อยที่สุด 38 ปี และอายุมากที่สุด 53 ปี สำเร็จการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาโท อยู่ในสถานภาพโสดและหย่าแล้ว ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 30,000 บาท จำนวนบุตรเฉลี่ยหลังจากสิ้นสุดสถานภาพสมรส 1 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย สาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ สามีเสียชีวิตและการหย่าร้าง ระยะการมีสถานภาพเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวสูงสุดคือ 18 ปี และน้อยที่สุดคือ 1 ปี ด้านความเป็นอยู่ทั่วไปส่วนใหญ่มีความแตกต่างจากเดิมอย่างชัดเจน ตั้งแต่ในเรื่องรายรับที่น้อยลงส่งผลให้ความสามารถในการใช้จ่ายลดลง ด้านสุขภาพจิตมีความเครียดสะสม แต่ก็ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นและปรับตัวได้หลังจากเวลาผ่านไป ด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การเตรียมตัวในเรื่องเลี้ยงบุตร บทบาทภาระหน้าที่ทั้งหมด แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเป็นผู้รับผิดชอบ ความรับผิดชอบด้านการเงิน มีการจัดเตรียมค่าใช้จ่ายในส่วนของบุตร ด้านอนาคตของบุตร ส่วนใหญ่มีการวางแผนอนาคตลูกไว้อย่างเป็นขั้นตอนทั้งเรื่องการเรียนรู้และการนันทนาการกับบุตร ส่วนใหญ่ต้องการเพิ่มเวลาให้กับบุตรเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน

* วิทยานิพนธ์ เรื่องลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว: กรณีศึกษากลุ่มมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร สาขา สังคมวิทยาประยุกต์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** นิสิตปริญญาโท สาขาสังคมวิทยาประยุกต์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

**** อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา ในเชิงปฏิบัติการ แม่จะต้องมีสติในการแก้ไขปัญหา คำหนึ่งถึงจิตใจของบุตรเป็นที่สุด ให้กำลังใจตัวเอง ศึกษาเรียนรู้การอยู่ร่วมกับบุตร ข้อเสนอแนะต่อผู้ที่กำลังตัดสินใจเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวคือ ในกรณีหย่าร้าง ให้คิดไตร่ตรองก่อนว่าตัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเองมีความพร้อมในด้านการดูแลบุตรได้คนเดียวหรือไม่ ในเชิงนโยบาย แม่เลี้ยงเดี่ยวที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤตควรได้รับความช่วยเหลือจากแม่เลี้ยงเดี่ยวผู้ที่มีประสบการณ์ เช่น การแนะนำทางด้านจิตใจ ทั้งนี้ ควรได้รับสวัสดิการจากภาครัฐและจากมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในด้านต่างๆ เช่น การให้คำปรึกษา

คำสำคัญ: รูปแบบการดำเนินชีวิต แม่เลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว

Abstract

This qualitative research aimed to study the life aspects of single mothers in the Family Network Foundation in Bangkok as well as the single mothers' way of life and how they adjusted themselves in the urban setting of Bangkok. The sample groups were 15 single mothers who are members of Family Network Foundation in Bangkok. Case studies were carried out along with the in-depth interviews.

The results of the study showed that the age of the sample group ranged from 38 to 53 years old. They were divorced and mostly attained postgraduate education. They worked as office employees and earned around 30,000 baht monthly. They had one child on average after the divorce. The majority of the children were male. The main cause for being single was having a deceased partner. The longest period of being single was 18 years and the shortest was 1 year. About the general wellbeing, there were drastic changes in many ways. Financially, they had less income and less purchasing power. Psychologically, they had mental stress due to the divorce which they had learned to cope and faced the situation as time progressed. Regarding the way of life, the adjustment and the preparation for child rearing, it was found that single mothers had to take all the responsibilities and establish a financial plan for her child's future. Most of them had stepping plans in both education and social activities. They also wanted to spend more time with the child doing activities together as well.

Suggestions of the study were as follows. In practice, single mothers should be conscientious in order to solve problems, realizing that the child was her first priority, encourage themselves, and seek the way to live happily with her child. The advice for those considering becoming single mothers was that if a divorce was unavoidable, they should contemplate if they were able to raise the child on their own. In terms of policy, experienced single mothers should provide mental guidance for

those who were facing the crisis. Government welfare and support from family organizations such as counseling and for the child's activities should also be provided.

Keywords: life aspects, single mother, Family Network Foundation

บทนำ

ครอบครัว เป็นสถาบันหลัก ถือได้ว่าเป็นมาตรฐานของสังคม เนื่องจากผู้คนได้เรียนรู้ พัฒนา ความเป็นคนที่สมบูรณ์ได้จากครอบครัวเป็นสำคัญ การซึมซับทั้งในสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เช่น พื้นฐานทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง มโนธรรม ทศนคติ และการศึกษา เป็นต้น ดังนั้นหากครอบครัวสามารถทำหน้าที่ผลิตสมาชิกที่มีคุณภาพ การทำหน้าที่ได้ตามปกติรู้จัก “การให้” และ “การรับ” ที่สมดุล ย่อมส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันด้วยดีของคนในสังคม สมาชิกของสังคมที่เป็นคนมีคุณภาพ รวมถึงผลต่อความมั่นคงของประเทศชาติด้วย

สถานการณ์ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุผลของการเลียนแบบการดำเนินชีวิตแบบ วัฒนธรรมตะวันตก หรือค่านิยมทางสังคมในการดำเนินชีวิตที่ชายหรือหญิงนิยมอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน บังคับเหล่านี้ล้วนได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงการขาดความมั่นคงทางครอบครัว คือ ครอบครัวไม่สมบูรณ์แบบ (Uncompleted Family) หรือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึงครอบครัวซึ่ง อาจมีเพียงพ่อหรือแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกเป็นหลัก เช่น มารดาเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง ครอบครัวแตกแยก สิ่งที่แสดงให้เห็นความไม่สมบูรณ์แบบของครอบครัว คือ การหย่าร้าง แตกแยก ครอบครัวที่ไม่มีพ่อ หรือไม่มีแม่ (Single Parent) หรือมีแต่แม่คนเดียว (Single Mother) การหย่าร้าง ที่เพิ่มสูงขึ้นส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากทั้งหญิงและชายมีความอดทนต่อกันน้อยลง ทำให้ครอบครัวพ่อ หรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง ครอบครัว เป็นครอบครัวที่มีเพียงพ่อ หรือแม่ และลูก เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง การเป็นหม้าย รูปแบบของ ครอบครัวที่มีพ่อ หรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพังมีมากขึ้น เนื่องจาก อัตราการหย่าร้างที่มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจากการเสียชีวิตของคู่สมรส โดยเฉพาะครอบครัวที่มีแม่เป็นหัวหน้าครอบครัวและเลี้ยงดูลูกตามลำพังมีแนวโน้มสูงขึ้น การที่ครอบครัวมีผู้ปกครองที่เป็นพ่อ หรือแม่คนเดียว ทำให้ต้องแบกความรับผิดชอบทั้งของตนเอง และบุตรเพิ่มขึ้น ครอบครัวที่มีผู้ปกครอง คนเดียวต้องรับภาระหนักด้านเศรษฐกิจ ประสบปัญหาความเครียด ทำให้ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอน และการช่วยเหลือลูกในด้านการเรียนอย่างเหมาะสม (สถิติข้อมูลวิชาการ, 2548 อังโน ปทุมวดี ปิยธรรมศิริ, 2550 : 1-2)

ชลลดา จารุศิริชัยกุล (2555) กล่าวว่าลักษณะครอบครัวที่มีเพียง “พ่ออยู่กับลูก” หรือ “แม่อยู่กับลูก” อาจนำมาซึ่งความเครียดหรือวิตกกังวลต่อความไม่มั่นคงและบทบาทใหม่ที่ต้องเป็นทั้งพ่อและแม่ ในเวลาเดียวกัน ต้องดูแลลูก จัดการเรื่องต่างๆเพียงลำพัง ปัญหาส่วนใหญ่ที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญ คือ ปัญหาความสัมพันธ์กับลูก ปัญหาทางเศรษฐกิจ การมีรายได้และการมีงานทำ แต่เมื่อพ่อแม่ เพื่อน ร่วมงานให้ความช่วยเหลือจะคิดไต่ตรองเรื่องการศึกษาคะแนนของบุตร และปรับจิตใจให้เข้มแข็งต่อไป (พวงเพ็ญ ชุณหพราน, 2543)

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวมีบทบาทที่สำคัญคือการประสานงานและสร้างความตระหนักในการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เกิดขึ้นทั้งในบุคคล ชุมชน สังคม และโดยเฉพาะหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วยการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมครอบครัวที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยให้เข้มแข็งและรวมกลุ่มครอบครัวต่าง ๆ เข้าเป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเรียกร้องต่อทางสิทธิอันพึงมีของครอบครัว ซึ่งกิจกรรมของมูลนิธิ อาทิเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ของครอบครัว จัดทำคู่มือแนะนำกิจกรรมภายในครอบครัวเพื่อให้เกิดการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขเป็นต้น มุ่งเน้นไปสู่การเพิ่มความสุขในครอบครัว กลุ่มตัวอย่างจากการสำรวจมีความพร้อมทางจิตใจที่สามารถให้ข้อมูลได้

การจะทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นทางด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ทางสังคม ทางเศรษฐกิจหรือแม้แต่ทางด้านการอบรมเลี้ยงดูลูก ต้องมีรายละเอียดในส่วนของปัญหาเหล่านี้ที่เกิดขึ้นจริงกับแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งหลาย เพื่อนำไปสู่การหาหนทางแก้ไขในอนาคตแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยผ่านการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ แบบการศึกษาเฉพาะกรณี โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียด ดังนั้น การศึกษาลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว กรณีศึกษากลุ่มมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร ในสถานการณ์ปัจจุบันจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ ในปรากฏการณ์ทางสังคมของครอบครัวรูปแบบนี้ที่กำลังเพิ่มขึ้นทั้งจากการหย่าร้าง การแยกทาง การเสียชีวิตของคู่สมรส เพื่อนำผลการวิจัย ไปสนับสนุนนโยบายครอบครัว รวมถึงเป็นการส่งเสริมแหล่งประโยชน์ของครอบครัวแม่คนเดียวให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข และเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่จะสนใจศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม

วิธีการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 15 คน โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มการหย่าร้าง จำนวน 4 คน กลุ่มการแยกทางกัน จำนวน 4 คน กลุ่มการเป็นหม้ายจากการเสียชีวิตของสามี จำนวน 3 คน กลุ่มการเป็นมารดานอกสมรส จำนวน 2 คน และกลุ่มอื่น ๆ เช่นการรับบุตรบุญธรรม ผู้ชายไม่รับผิดชอบ และทอดทิ้ง จำนวน 2 คน การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างโดยการที่ผู้วิจัยไปติดต่อกับมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวโดยการจัดทำหนังสือจากทางภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยเข้ามาหาข้อมูลและสัมภาษณ์ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร การเก็บข้อมูลประเภทบุคคลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างบรรยากาศการพูดคุยที่เป็นธรรมชาติแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยประเด็นที่จะสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในด้านต่าง ๆ

และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การตรวจสอบเครื่องมือและข้อมูล ผู้วิจัยได้อาศัยคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ทางสังคมวิทยาครอบครัว เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงในการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการรวบรวมข้อมูลดิบที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างกรณีศึกษา และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม นำมาจัดเป็นหมวดหมู่ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยวิธีการบรรยายเชิงพรรณนาตามประเด็นการศึกษาที่กำหนดไว้ระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2554 - เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554 เป็นช่วงของการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เดือนธันวาคม พ.ศ. 2554 - เดือนธันวาคม พ.ศ. 2555 เป็นช่วงของการลงศึกษาในภาคสนาม และการจัดบันทึกข้อมูล รวมถึงการรวบรวมข้อมูล ช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2556 เป็นช่วงของการวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า การปรับปรุง และการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การอภิปรายผลการวิจัย

ภูมิหลังทางครอบครัว

จากผลการศึกษาพบว่าภูมิหลังทางครอบครัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ กลุ่มตัวอย่างมีอายุอยู่ในช่วง 38-53 ปี ในการศึกษาครั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มเป้าหมายประกอบอาชีพพนักงานบริษัท มีรายได้ต่อเดือน 30,000 บาท ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครั้งนี้ พบว่าสาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวมากที่สุด คือ สามีเสียชีวิต

จากการเก็บข้อมูลเชิงลึก พบว่ากลุ่มตัวอย่างซึ่งอยู่ในสังคมเมืองมีระดับการศึกษาสูง โดยระดับการศึกษาสูงสุดคือปริญญาโทและส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นพนักงานบริษัท ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษาและเทคโนโลยี ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในสังคมเมืองดีกว่าสังคมชนบท เสน่ห์ ญาณสาร (2547) กล่าวว่าสังคมเมืองมีโครงสร้างบริการพื้นฐานที่ดีและพอเพียงสำหรับความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์ สาธารณสุข การศึกษา วัฒนธรรม และสิ่งบันเทิงต่าง ๆ ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการกำหนดทิศทางของตนเองอย่างเต็มที่ การเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร และพื้นที่ ซึ่งทำให้การดำรงชีวิตของประชากรมีการเปลี่ยนแปลงไป จากสังคมที่เรียบง่ายไปสู่สังคมที่มีระเบียบแบบแผน มีการแบ่งหน้าที่กันทำ ทำให้วิถีชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นแบบอุตสาหกรรม รวมถึงมีการใช้เทคโนโลยี ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจากกระบวนการของการกลายเป็นเมืองนั้น อาจนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาทางด้านสังคม วัฒนธรรม และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้นภูมิหลังทางครอบครัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมเมืองนั้นส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้หญิงกลุ่มนี้ ที่ไม่ยอมทนอยู่กับครอบครัวที่เต็มไปด้วยปัญหาและพร้อมจะสร้างครอบครัวใหม่ โดยการก้าวขาออกมาจากชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์เพื่อใช้ชีวิตและเลี้ยงดูลูกตามลำพัง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะ การศึกษา เศรษฐกิจ อาชีพ และสังคมเมืองที่ผู้หญิงกลุ่มนี้มีความสามารถเพียงพอในการพึ่งพาตนเองได้

ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในด้านต่างๆ

เมื่อต้องมาเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ทำให้สภาพความเป็นอยู่มีความแตกต่างจากเดิมอย่างชัดเจน ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องรายรับที่น้อยลงส่งผลให้ความสามารถในการใช้จ่ายลดลงเช่นกัน ความสุขสบายทางกายลดลง จากที่เคยบริโภคตามความต้องการเปลี่ยนเป็นมาทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพมากขึ้น ราคาไม่แพงจนเกินไปและบริโภคเท่าที่จำเป็น แต่กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ตนเองมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงขึ้น และมีความพยายามรักษาสุขภาพตนเอง เนื่องจากต้องเป็นเสาหลักให้กับครอบครัวจึงต้องรักษาสุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ คิริพร ช้างเขียว (2550) ที่ทำการศึกษาเรื่อง “แม่เดี่ยว ชีวิตที่ต้องสู้: กรณีศึกษา ผู้รับบริการของสหทัยมูลนิธิ บ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง” ที่ผลการศึกษาพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ต้องเป็นเสาหลักในการประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว และกำลังกายเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องใช้ในการประกอบอาชีพ แม่เดี่ยวจึงต้องดูแลสุขภาพให้แข็งแรง ด้วยการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การออกกำลังกาย พักผ่อนและตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ ทางด้านจิตใจส่วนใหญ่มีความเครียดสะสมมาตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะต้องรับหน้าที่เลี้ยงดูลูกโดยลำพัง และส่วนใหญ่ได้สามารถปรับตัวและยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป เนื่องจากตนเองต้องเป็นพี่ของบุตรจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้สามารถทำงานหาเลี้ยงครอบครัวจนมาถึงการดูแลปกป้องคนในครอบครัวได้ เมื่อพิจารณาผลการศึกษาด้านความเครียดของแม่เลี้ยงเดี่ยว Hetherington *et al.* (1977 อ้างใน ตรีนุช รัชไชย, 2540 : 16) ได้กล่าวถึงความเครียดที่เกิดขึ้นภายหลังการหย่าร้าง ซึ่งเกิดจากการต้องทำงานหนักเพื่อครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว ทั้งภาระหน้าที่ภายในบ้านและนอกบ้าน ล้วนส่งผลให้เกิดความเครียดมากขึ้น ประสิทธิภาพในการดูแลบุตรก็ลดลงไปกว่าเดิม และยังมีผลกระทบต่อภาวะสุขภาพจากการพักผ่อนไม่สม่ำเสมอ การมีกิจกรรมกับลูก ๆ ที่ลดลงส่งผลให้เกิดการขาดความสนใจกับบุตรได้มากขึ้น จากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ มีการปรับตัวเพื่อรับมือกับปัญหาดังกล่าวได้ โดยการปรับความคิดและทัศนคติ ยอมรับความจริงกับสิ่งที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ญัณฐิศา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2555) ที่กล่าวว่า พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความมั่นคงทางจิตใจ จะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้โดยง่าย การมีความมั่นคงทางจิตใจ คือ ความพร้อมที่จะเผชิญปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ ทางด้านสังคมผลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างของแม่เลี้ยงเดี่ยวพบว่า กลุ่มเป้าหมายให้ความเห็นว่าสังคมได้ให้การยอมรับ และเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้น มีบางส่วนที่สังคมยังรู้สึกเป็นห่วงเรื่องสภาพจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวอีกด้วย ญัณฐิศา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2555) ยังกล่าวว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย จากเครือข่ายทางสังคมลักษณะต่าง ๆ จะสามารถหาทางออกให้กับปัญหาของตัวเองได้ เครือข่ายทางสังคมที่ปรากฏอย่างชัดเจน ได้แก่ ครอบครัวและเครือญาติ ให้การสนับสนุนทั้งการเงิน ที่อยู่อาศัย ค่ารักษา ที่พึ่งพิงทางใจ การให้อภัย ฯลฯ เพื่อน ให้การสนับสนุนด้านกำลังใจ ที่อยู่อาศัย เงิน งาน ช่วยเลี้ยงลูก ฯลฯ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวเดิม อันดับแรกจะให้กำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป เมื่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัวในฐานะหัวหน้าครอบครัว ทางครอบครัวเดิมจะเข้ามามีบทบาทในด้านการช่วยเหลือดูแลบุตรหลานให้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เกศินี เกิดอนันต์ (2539) ศึกษาเรื่อง การศึกษา การ

อบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวที่มีผู้ปกครองคนเดียวในกรุงเทพมหานคร พบว่า ภายหลังการหย่าร้าง หรือสามีถึงแก่กรรม มารดาส่วนใหญ่พาบุตรย้ายกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมของตน โดยสมาชิกคนอื่นในครอบครัวเดิมที่อบอุ่นมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กร่วมกับมารดา และครอบครัวดังกล่าวญาติผู้ใหญ่ผู้ชายจะเป็นตัวแบบเพศชายทดแทนบิดา แต่มารดาที่มาจากครอบครัวเดิมที่แตกแยก ได้แยกมาอยู่ตามลำพังกับลูกหรือกลับไปอยู่กับแม่แล้วอบรมเลี้ยงดูเด็กตามลำพังคนเดียว หรืออบรมเลี้ยงดูเด็กร่วมกับพี่เลี้ยง ซึ่งครอบครัวดังกล่าวกลุ่มนี้ เด็กจะขาดตัวแบบเพศชายในบ้านอย่างเห็นได้ชัด

ด้านการประกอบอาชีพพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความ มั่นคงทางด้านอาชีพอยู่ก่อนแล้ว เมื่อเกิดการหย่าร้างหรือสามีเสียชีวิต มักจะประกอบอาชีพเดิมมาตั้งแต่ก่อนที่จะเปลี่ยนสถานภาพมาเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีความมั่นคงในอาชีพหรือไม่สามารถหารายได้ได้ด้วยตนเอง ต้องพึ่งพาสามี เมื่อต้องกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว มักจะมีการเปลี่ยนไปในทางที่แย่ลง เนื่องมาจากการที่ต้องรับบทบาทหาเลี้ยงให้กับครอบครัวจากที่ร่ำรวยได้จากสามีเท่านั้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Hetherington *et al.* (1977 อ้างใน ตรีนุช ธงไชย, 2540 : 16) ที่พบว่า ฝ่ายหญิง ภายหลังจากการหย่าร้าง จะต้องทำงานหนักมากขึ้น ทั้งภาระหน้าที่ภายในบ้านและนอกบ้าน ล้วนส่งผลให้เกิดความเครียดมากขึ้น ประสิทธิภาพในการดูแลบุตรก็ลดลงไปกว่าเดิมจากผลกระทบต่อนภาระหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว (Economic Hardships) การที่ต้องกลายเป็นผู้นำครอบครัว และหาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว เป็นผลให้ผู้นำครอบครัวต้องพยายามอย่างมาก เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวให้เพียงพอ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับลูก ผลการศึกษาด้านเศรษฐกิจของแม่เลี้ยงเดี่ยวในครั้งนี้ พบว่า กลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่จากเดิมได้รับเงินจากสามีมาใช้จ่ายในครอบครัว เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทมาเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องหารายได้เอง ซึ่งส่วนใหญ่จะหาได้ไม่มากนักในขณะที่รายจ่ายในครัวเรือนยังเท่าเดิม ทำให้มีปัญหาหารายได้ไม่เพียงพอ กับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน แม้จะเพิ่มการประหยัดแต่ก็ยังช่วยได้ไม่มากนัก นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายบางอย่างที่เพิ่มขึ้น เช่น ค่ารักษาพยาบาลลูกจากโรคร้ายที่ซึ่มเศร้าหลังจากพ่อแม่มีปัญหาครอบครัวกัน ค่าใช้จ่ายเรื่องที่พักซึ่งเกิดขึ้นเมื่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องย้ายออกมาจากบ้านหลังเดิม เป็นต้น ผลการศึกษาของ ญันฐิศา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2555) พบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย โดยเฉพาะครอบครัวในระดับล่าง ผลการสำรวจพบว่าครอบครัวเหล่านี้มีความต้องการช่วยเหลือค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านการเรียนของลูก แม้ในความเป็นจริงพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจะมีศักยภาพที่จะทำมาหากินและหาเงินส่งเสียให้ลูกได้เรียนในระดับหนึ่ง แต่หากบริการทางสังคมเอื้ออำนวยให้ลูกได้รับสวัสดิการด้านการศึกษาอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวคลายความวิตกกังวลและลดภาระได้

รูปแบบการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การเตรียมตัวในเรื่องเลี้ยงบุตร ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนหนึ่งมีความเห็นว่าการแตกต่างตอนที่ครอบครัวสมบูรณ์ จากที่เคยช่วยกันทำมาหากินและรับผิดชอบดูแลเลี้ยงดูบุตรร่วมกัน ภาระหน้าที่ทั้งหมด แม่เลี้ยงเดี่ยวกลับต้องเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด ทั้งค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูและค่าเล่าเรียนของบุตร การดูแลเอาใจใส่ การสั่งสอนบุตร ที่ต้องเพิ่มมากขึ้น แต่ถึงกระนั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคน

ต่างก็มีพยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถเลี้ยงดูบุตรให้ดีที่สุด เพื่อให้บุตรมีความมั่นคงในชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดของ คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว (2554) ที่กล่าวว่า การเลี้ยงลูกเพียงลำพังเป็นภาระหน้าที่ที่ค่อนข้างหนักอึ้งและอาจประสบปัญหาต่าง ๆ แต่กระนั้น การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจมีข้อดีบ้าง เช่น สามารถตัดสินใจได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องปรึกษาหรือทะเลาะกับคู่สมรส มีโอกาสได้ใกล้ชิด ได้พูดคุย ทำกิจกรรมร่วมกันกับลูก ด้านการอบรมเลี้ยงดู กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ใช้เหตุผลเป็นหลักในการเลี้ยงดูบุตร โดยจะค่อย ๆ สอนให้บุตรเรียนรู้ชีวิตรอบตัวอย่างมีสติ ให้อิสระทางความคิด วิเคราะห์หรือการตัดสินใจในเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนบุตรที่ดี การมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร จากการรวบรวมข้อมูล พบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวในการศึกษาครั้งนี้ ส่วนใหญ่จะใช้ใช้การอธิบายให้ลูกเข้าใจถึงสถานการณ์ภายในครอบครัวที่เปลี่ยนไป โดยแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องอาศัยความอดทน และมีสติในการดำเนินชีวิต สามารถดูแลเลี้ยงดู ให้คำปรึกษา หรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับบุตรได้อย่างเต็มที่ เพื่อให้บุตรเกิดความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และเกิดความยอมรับ Thomlison (2001) ยังกล่าวว่ารูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์จะเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละระบบครอบครัว การที่สมาชิกในครอบครัวมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทำให้ความขัดแย้งและความเครียดในครอบครัวคลี่คลาย และมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น การเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตรนั้น เมื่อเกิดการแปรสภาพเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเพิ่มความอดทนและเข้มแข็งเพิ่มขึ้น ต้องปรับตัวในการทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน เพื่อให้ลูกได้รู้สึกถึงสมบูรณ์ ทำให้มีภาระหน้าที่เพิ่มขึ้น ทั้งเรื่องการรับผิดชอบในหน้าที่ การงาน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในหลายด้าน ดังนั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องอาศัยความอดทน เข้มแข็ง ขยัน และมีสติในการดำเนินชีวิต และเพื่อให้บุตรเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีคุณภาพและประสบความสำเร็จ แม่เลี้ยงเดี่ยวจำเป็นต้องประพฤติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรด้วย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วราภรณ์ ตระกูลสุษดี (2543) ที่กล่าวว่า ทางสายกลางเป็นวิธีที่ดีที่สุด ทั้งในการอบรมเลี้ยงดูและการเป็นแบบอย่างให้แก่บุตร กล่าวคือ ไม่เข้มงวดมากเกินไป ให้อิสระในการคิด การตัดสินใจและการกระทำของลูกพอสมควรภายใต้ขอบเขตที่กำหนด และบางครั้งพ่อแม่อาจปล่อยให้ลูกได้ลองผิดลองถูก และถ้าลูกทำถูกต้องเหมาะสมหรือแม้จะผิดพลาด พ่อแม่ควรชมเชยให้กำลังใจ และชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องหรือบางครั้งอาจจะมีการลงโทษแก่ลูก แต่เป็นการลงโทษที่มีเหตุผลและไม่ใช้อารมณ์ ด้านการเป็นที่ปรึกษาและพึ่งพาของบุตร จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดมั่นใจว่าตนสามารถเป็นที่ปรึกษาแก่บุตรของตนเองได้ สามารถให้คำปรึกษาแก่บุตรได้ทุกเรื่อง และสามารถเป็นที่พึ่งช่วยแก้ปัญหาให้แก่บุตรได้ทุกเรื่องไม่ว่าเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ โดยการศึกษาของ เกตินี เกตอนันต์ (2539) รายงานว่ามารดาที่มีภาระรับผิดชอบครอบครัวด้วยตัวเองทั้งหมด ต้องเป็นที่ปรึกษาและช่วยแก้ปัญหาให้แก่บุตรด้วยตนเอง โดยมักเน้นการสอนให้บุตรของตนเข้าใจ และยอมรับสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวและฝึกให้เด็กประหยัดและช่วยตนเองให้เร็วที่สุด ความพร้อมทางด้านการเงินถือเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การเลี้ยงดูหรือความคาดหวังต่างๆบรรลุเป้าหมาย จากผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีการจัดเตรียมค่าใช้จ่ายในส่วนของบุตรหรือมีแหล่งเงินทุนในการเลี้ยงดูบุตรเป็นอยู่ทุนอยู่แล้ว ซึ่งแหล่งของทุนมาจาก การทำประกันชีวิต การฝากสหกรณ์ การทำบัญชีเงินฝาก โดยแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องแบ่งเงินให้อยู่ในส่วนของลูกมาเป็นอันดับแรกก่อน รองลงมาจึงเป็นเรื่องค่าใช้จ่ายในบ้าน

และเรื่องของแม่เป็นลำดับสุดท้าย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุพัตรา สุภาพ (2525 : 20-25 อ้างใน ฐณาภรณ์ ชื่อมาก, 2544 : 22) ที่ถึงแม้จะไม่ได้ทำการศึกษาในกลุ่มเป้าหมายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวโดยตรง แต่พบว่า บทบาทการเป็นแม่นั้นเป็นบทบาทหน้าที่ของสตรีเพศซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับหน้าที่ของครอบครัว บุคคลในครอบครัว บ้าน ผู้ที่เป็นมารดาจะต้องมีหน้าที่ รับผิดชอบดูแลบ้าน ดูแลบุตรและสามี และโดยเฉพาะการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจภายในบ้าน การจัดการการใช้รายภายในครัวเรือน

ความสามารถในการรับผิดชอบต่ออนาคตของบุตร แม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีการวางแผนอนาคตลูกไว้อย่างเป็นขั้นตอนทั้งเรื่องการเรียนรู้และเรื่องความพร้อมการเงินเพื่อให้บุตรมีหน้าที่การงานที่มั่นคง ประสบความสำเร็จและมีความสุข แม่เลี้ยงเดี่ยวเหล่านี้ มีความพยายามทำหน้าที่ของแม่ให้ดีที่สุด เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตร ตั้งใจทำงานเพื่อหารายได้ไว้สำหรับนำพาบุตรไปสู่อนาคตที่เขาต้องการ ให้คำปรึกษาชี้แนะและช่วยแก้ปัญหา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วันวิสาข์ ต้นตระกูล (2545) รายงานว่ามารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว มีเป้าหมายในชีวิต คือ ความสุขในชีวิต พร้อมทั้งจะรับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจ สร้างฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น วางแผนที่จะรับผิดชอบการศึกษาของบุตร พยายามสรรหาเวลาที่จะสร้างความผูกพันกับบุตรหลาน และสมาชิกในครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น ในบทบาทของความเป็นแม่มีความปรารถนาอยากให้บุตรประสบความสำเร็จทั้งในด้านการเรียน การงานต่อไปในอนาคตและชีวิตความเป็นอยู่ โดยที่จะไม่เข้าไปมายุ่งการชีวิตของบุตร ส่วนกิจกรรมนันทนาการที่แม่เลี้ยงเดี่ยวทำร่วมกับบุตรเป็นประจำ อาทิเช่น ทำกับข้าว ดูหนัง ทำบุญ อ่านหนังสือ เล่นเกมส์ ช็อปปิ้ง เที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ มีการเข้าร่วมกิจกรรมกับบุตรในกลุ่มมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวต่าง ๆ การปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวเรื่องนันทนาการกับบุตร ส่วนใหญ่มีความต้องการเพิ่มเวลาให้กับบุตรเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน การเพิ่มความใกล้ชิดและเข้าใจกันระหว่างแม่กับลูกสามารถเริ่มจากการทำกิจกรรมร่วมกัน การใช้เวลาแก่กันและกัน เพิ่มการพูดคุยกับบุตรให้มากขึ้น แต่ต้องเรียนรู้ถึงวิธีการพูดคุยกับบุตรตามช่วงวัย การเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นการเลี้ยงดูบุตรที่ดี สอดคล้องกับแนวคิดของ Gerson (2002) รายงานผลการวิจัยว่าการเข้าถึงสังคมของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวว่า สัมพันธภาพในสังคมไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง การเข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์อย่างมากในการเลี้ยงดูบุตร การเข้าร่วมกลุ่มช่วยให้พ่อแม่ได้รับข้อมูล ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ได้รับคำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่เฉพาะเรื่องการเลี้ยงดูบุตร ได้รับการสนับสนุนด้วยคำพูด และนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวด้วย

ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดสตรีสายสังคม คือ ปัจจุบันแม่เลี้ยงเดี่ยวอยู่ในสถานะที่ถูกแบ่งทางสังคมให้เป็นสตรีอีกประเภทหนึ่งจากสตรีที่เลี้ยงลูกด้วยครอบครัวที่สมบูรณ์ แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงมีความเครียดที่มากกว่าสตรีที่ยังไม่มีครอบครัวหรือสตรีที่ครอบครัวสมบูรณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็เป็นผลสะท้อนมาจากสังคมที่ยังมองว่าผู้ชายเป็นผู้นำ ได้รับการยอมรับมากกว่าเพศหญิง ซึ่งในส่วนนี้ยังถือเป็นปัญหาทางสังคมที่สตรีต้องการการแก้ไขและปกป้องจากสังคมเพื่อให้เกิดความเสมอภาค สิ่งที่เห็นได้ชัดว่าสังคมยังให้ความสำคัญไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงกับชายก็คือ การทำงานโดยที่เพศหญิงยังได้รับการยอมรับในงานบางอย่างได้ไม่เท่าเพศชาย โอกาสการเข้าสู่สังคมธุรกิจยังเปิดกว้างไม่เท่าเพศชาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลต่อเศรษฐกิจที่เพศหญิงได้รับ เมื่อเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวมีอุปสรรคทางสังคม ปัญหาเหล่านี้ยังมี

มากขึ้น ประกอบกับการที่ต้องแบ่งเวลามาเลี้ยงดูบุตร ยิ่งทำให้โอกาสเหล่านี้น้อยลงไป แม้ว่าในเรื่อง การเลี้ยงดูบุตรในบทบาทของความเป็นแม่จะทำได้สมบูรณ์กว่าพ่อก็ตาม แต่ในชีวิตปัจจุบันความอยู่รอดทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก หากสังคมมีการเปลี่ยนความคิดอย่างสิ้นเชิงในด้านการยอมรับสตรีเพศในสังคมให้มีเท่าเทียมกันเสมอภาคกันจะเป็นการช่วยเหลือสตรีและแม่เลี้ยงเดี่ยวได้มากที่สุด ซึ่งในประเด็นนี้ วารุณี ภูริสินธิ์ (2545) ได้สรุปแนวคิดสตรีสายสังคมว่าเป็น การให้ความสำคัญในการทำความเข้าใจพื้นที่ส่วนตัว ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายหญิง รวมทั้งหน้าที่การให้กำเนิดเด็กของผู้หญิงที่มีผลต่อการกดขี่ เชื้อในความเหมือนกันระหว่างชายหญิง และการแบ่งโลกออกเป็นโลกส่วนตัวและโลกสาธารณะ เสนอให้ผู้หญิงผลักดันโลกส่วนตัวออกไปในโลกสาธารณะ และให้ความสนใจในประเด็นการทำงานของหญิงว่าถูกเอาเปรียบอย่างไรในสังคม ดังนั้นจึงรวมเอาแนวคิดทั้งสองข้างต้นเพื่อทำความเข้าใจระบบอำนาจที่เกิดจากทุนนิยมชายเป็นใหญ่ (โครงสร้างทุนนิยมชนชั้นและโครงสร้างสูงต่ำทางเพศ) ดังนั้นข้อเสนอของสตรีนิยมสายนี้จึงต้องทำลายโครงสร้างของระบบสูงต่ำทางเพศ ทางเชื้อชาติ และทางชนชั้น ที่ได้รับการรักษาบางส่วนจากการแบ่งงานกันทำทางเพศ เพราะการแบ่งงานกันทำทางเพศก็เป็นส่วนทำให้ผู้หญิงเป็นรองและถูกกดขี่ ผู้หญิงถูกทำให้แปลกแยกจากร่างกายตนเอง กระทำทุกอย่างเพื่อผู้ชายและระบบทุนนิยม การบริโภค ความสวยงาม เครื่องประดับตกแต่งต่าง ๆ โดยการทำให้ความรัก การมรณและการแต่งงานเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งมีกฎหมายและสถาบันต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นอีกหนึ่งในการกดขี่

ผลการศึกษายังสามารถนำไปวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิดสตรีนิยมแนวรัฐสวัสดิการ (Welfare Feminism) กล่าวคือแนวคิดสตรีนิยมแนวรัฐสวัสดิการ เป็นแนวคิดที่เน้นในเรื่องสวัสดิการของผู้หญิงเป็นหลัก กล่าวคือ ผู้หญิงจำเป็นต้องได้รับสวัสดิการที่ดี ที่เหมาะสมในฐานะมารดา และภรรยาขณะเดียวกันผู้ชายก็ต้องมีบทบาทและรับผิดชอบต่อผู้หญิงในฐานะมารดาและภรรยาเช่นเดียวกัน สตรีนิยมแนวรัฐสวัสดิการจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับครอบครัว ผู้หญิง รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายที่มีผลต่อผู้หญิงในการให้สวัสดิการในฐานะมารดา คนงาน และสิทธิส่วนบุคคลของผู้หญิง (ไชยรัตน์ กลั่นสกุล, 2543) เนื่องจากในสังคมมีความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงและเพศชาย ทำให้การปรับปรุงกฎหมายเพื่อสิทธิประโยชน์ของสตรีไม่ว่าในสถานภาพโสด สมรสแล้วหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวก็ตามล้วนเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและสำคัญมาก สถานภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องแบกรับทั้งความรับผิดชอบและปัญหาครอบครัวเอาไว้ ยิ่งต้องการความช่วยเหลือเพื่อเบาบางภาระลงไปบ้าง ซึ่งหน่วยงานของรัฐควรให้ความสำคัญกับกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในสังคมเมือง ที่มีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต และควรให้ความสำคัญกับเด็กโดยเฉพาะเด็กที่อยู่ในปฏุมวัยเพื่อเป็นการป้องกันปัญหาหาก่อนที่ปัญหาการแยกทางของพ่อแม่จะส่งผลกระทบต่อเด็ก หรืออาจเป็นการช่วยลดปัญหาให้เบาบางลง โดยหน่วยงานของรัฐอาจจัดระบบการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่นการให้คำปรึกษา การจัดกิจกรรมสำหรับเด็ก เป็นต้น และควรจัดให้เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สะดวกต่อการเข้าร่วมกิจกรรม ในส่วนสวัสดิการของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวควรมีให้แม่เลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ จัดกิจกรรมโดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาเพื่อให้คำแนะนำปรึกษาการดูแลบุตรและผู้ปกครองหลังการหย่าร้างให้มีจิตใจเข้มแข็ง จัดตั้งกลุ่มเครือข่ายช่วยเหลือกันและกันได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง มีการเข้าร่วมของแม่

และลูกทำกิจกรรมกับมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวเพื่อเพิ่มสัมพันธภาพภายในครอบครัว

นโยบายของรัฐที่จะให้ความช่วยเหลือครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวควรมีความชัดเจน ต้องมีการติดตามผลทั้งในระยะสั้นระยะยาว ติดตามว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมกับทางหน่วยงานภาครัฐมีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างไรบ้าง เมื่อผ่านไปช่วงเวลาหนึ่งเขาเหล่านั้นมีสภาพจิตและกายเป็นเช่นไร ดีขึ้นหรือไม่มีการเปลี่ยนแปลง แล้วนำข้อมูลเหล่านี้มาประเมินวิเคราะห์ว่าการให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานประสบความสำเร็จหรือไม่ เมื่อเห็นผลว่าการให้ความช่วยเหลือในเรื่องนี้เกิดผลดีกับตัวแม่เลี้ยงเดี่ยวก็สามารถดำเนินการต่อและขยายผลไปเรื่อย ๆ อีกทั้งภาครัฐควรมีนโยบายการเก็บข้อมูลของสังคมให้ครอบคลุมกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวในทุกสถานภาพและชนชั้น เพื่อศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับพวกเขา ซึ่งการเก็บข้อมูลจากตัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะทำให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงว่าพวกเขาต้องการความช่วยเหลือในเรื่องใด จึงจะหาทางช่วยเหลือได้ถูกทางมากกว่า ที่สำคัญหน่วยงานภาครัฐที่ให้ความช่วยเหลือต้องมีความจริงใจและตั้งใจที่จะให้ความช่วยเหลือจริง ๆ ไม่ใช่ทำเพียงแคเป็นนโยบายที่ต้องปฏิบัติเท่านั้น โดยปราศจากความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ประสบการณ์ด้านจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางให้นักจิตวิทยาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือด้านจิตใจแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีปัญหาทางด้านอารมณ์ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้บริการปรึกษาในภาวะวิกฤติ

หน่วยงานของรัฐควรให้ความสำคัญอย่างจริงจังกับกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทย ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต และควรให้ความสำคัญกับเด็กโดยเฉพาะเด็กที่อยู่ในปมคุ้มภัยเพื่อเป็นการป้องกันปัญหาก่อนที่ปัญหาการแยกทางของพ่อแม่จะส่งผลกระทบต่อเด็ก หรืออาจเป็นการช่วยลดปัญหาให้เบาบางลง โดยหน่วยงานของรัฐอาจจัดระบบการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ และควรจัดให้เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สะดวกต่อการเข้าร่วมกิจกรรม

สวัสดิการของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวที่ควรให้แม่เลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ จัดกิจกรรมโดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาเพื่อให้คำแนะนำปรึกษาการดูแลบุตรและผู้ปกครองหลังการหย่าร้างให้มีจิตใจเข้มแข็ง จัดตั้งกลุ่มเครือข่ายช่วยเหลือกันและกันได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง มีการเข้าร่วมของแม่และลูกทำกิจกรรมกับมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวเพื่อเพิ่มสัมพันธภาพภายในครอบครัว

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาประสบการณ์ด้านจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจำแนกกลุ่ม แม่เลี้ยงเดี่ยว (ภาวะจำยอม) พ่อเลี้ยงเดี่ยว (ภาวะจำยอม) หรือผู้ที่ตั้งใจเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อจะได้ทราบถึงความพร้อมด้านจิตใจในการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และสภาพจิตใจหลังจากเปลี่ยนสถานภาพเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

แล้ว ทำให้ทราบว่าบุคคลทั้ง 3 กลุ่ม มีความแตกต่างทางด้านสภาพจิตใจหรือไม่อย่างไร

2. การศึกษาประสบการณ์ด้านจิตใจกับกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยว 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ กลุ่มที่ได้รับการเยียวยาจิตใจรวมถึงได้รับการสนับสนุนกิจกรรมในด้านต่าง ๆ เน้นการศึกษาเฉพาะกลุ่มที่เป็นสมาชิกของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้รับการเยียวยาจิตใจรวมถึงไม่ได้รับการสนับสนุนกิจกรรมในด้านต่าง ๆ เพื่อศึกษาถึงความต่างกันทางภาวะด้านจิตใจกับแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งสองกลุ่มนี้

3. การปรึกษาเชิงจิตวิทยา เป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนทางสังคมที่มีส่วนช่วยให้สามารถก้าวผ่านวิกฤตการณ์ครอบครัวได้ การศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือด้านจิตใจกับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เช่น ผลของการปรึกษารายบุคคล และการปรึกษาเชิงจิตวิทยาครอบครัว เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เกศินี เกตอนันต์. 2539. **การศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กของมารดาที่มีผู้ปกครองคนเดียวในกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว. 2554. **มติสมัชชาครอบครัวระดับชาติ ประจำปี 2554**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.
- ชลลดา จารุศรีชัยกุล. 2555. **เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างมีคุณภาพ**. สำนักพัฒนาสุขภาพจิต. กระทรวงสาธารณสุข.
- ไชยรัตน์ กลั่นสกุล. 2543. **ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของกรมการพัฒนสตรีอำเภอ (กพสอ.) : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดสิงห์บุรี**. กรุงเทพมหานคร: คณะพัฒนาลังคม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ณัฐภรณ์ ชื่อมาก. 2544. **การปรับบทบาทการเป็นแม่ของมารดาที่มีบุตรกลุ่มอาการดาวน์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฏฐิษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2555. **ปัจจัยเกื้อหนุนการฝ่าวิกฤติของครอบครัวพ่อ / แม่เลี้ยงเดี่ยว**. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ตริณัฐ ชงไชย. 2540. **ปัญหาความเครียดในครอบครัวและวิธีจัดการกับปัญหาของวัยรุ่นที่อยู่ในครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงดูเพียงคนเดียว และครอบครัวปกติ: ศึกษาในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในเขตกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตเวชศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประทุมวดี ปิยธรรมศิริ. 2550. **ชีวิตการทำงานและสวัสดิการสำหรับมารดาที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพัง**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พวงเพ็ญ ชูณหปราณ. 2543. **การปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร**. รายงานการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มาลี จิรวัฒนานนท์. 2545. **กระบวนการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว**. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรภรณ์ ตระกูลสฤษดิ์. 2543. **จิตวิทยาการปรับตัว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- วารุณี ภูริสินธิ์. 2545. **สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20**. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ศิริพร ช้างเขียว. 2550. **“แม่เดี่ยว” ชีวิตที่ต้องสู้: กรณีศึกษา ผู้รับบริการของสหทัยมูลนิธิบ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง**. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสน่ห์ ญาณสาร. 2546. **ประวัติแนวความคิดภูมิศาสตร์สมัยคลาสสิก**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Gerson, K. 2002. **Family Support** (Online). Available : <http://www.first5laconnect.org/eng/goodthings/topics/30650.htm>. (Accessed 6 Nov. 2011).
- Thomlison, B. 2001. **Family Assessment Handbook**. New York : BROOKS/COLE.